

## РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82.09 (494) (092)

### МЕТОДОЛОГІЧНА ВАГА ТЕОРІЇ ІМАНЕНТНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕМІЛЯ ШТАЙГЕРА – УКРАЇНСЬКА МОНОГРАФІЯ ПРО НАЙСУПЕРЕЧЛИВІШОГО ЗІ ШВЕЙЦАРСЬКИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ ХХ СТ.

**Ольга В'ячеславівна Червінська**

[o.chervinska@chnu.edu.ua](mailto:o.chervinska@chnu.edu.ua)

*Доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри  
Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича  
Вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

**Анотація.** Аналітично рецензується монографія Олега Анатолійовича Радченка „Іманентна поетика Еміля Штайгера: філологічний та філософський дискурс” (Дрогобич, 2012).

**Ключові слова:** іманентна поетика, філологічний дискурс, філософський дискурс, Еміль Штайгер, О. Радченко.

Монографія презентує спадщину Еміля Штайгера (1908–1987) – вченого, про якого в літературознавстві за радянських часів згадувалося доволі побіжно й у досить критичному ракурсі. Так, з посиланням на В. М. Жирмунського, В. В. Виноградов відносив Е. Штайгера до тих „новомодних напрямків західногерманського літературознавства”, що помилково спираються на „інтуїтивний”, тобто „суб’єктивно-імпресіоністичний характер” [1, с. 167–168]. Звісно, така характеристика означала на ті часи наукову безперспективність подальшої уваги до цієї постаті. Отож дослідження О. А. Радченка, як перше в Україні, має надзвичайно значуще спрямування: воно призначене заповнити одне з тих, так би мовити, „місць невизначеності”, що укладають історіографічний портрет західноєвропейського літературознавства ХХ ст. відповідно до його реальної ваги.

Цілісність праці постає крізь структурний малюнок наукового задуму: німецькі інтерпретаційні теорії аналізуються як суголосне контекстуальне поле для становлення ідей майбутньої теорії „іманентної поетики”. Окремо увиразнюється потрійний вектор

власної концепції Штайгера, послідовно висвітлений в аспектах „іманентної інтерпретації”, штайгерівської версії „Фундаментальної поетики”, а також специфічного розуміння стилю, запропонованого швейцарським германістом.

У пошуках світоглядного ґрунту штайгерівської теорії іманентного аналізу літературного твору автор монографії пропонує цікавий дискурсивний ритм: він зіставляє модулі часу у філософській (М. Гайдеггер) та поетикологічній (Е. Штайгер) перспективах, репрезентуючи поезію як „творіння буття”. Розгорнуто аналізується рецептивний відголос європейської науки на спадщину цюрихського професора.

У першому розділі „Творчість Еміля Штайгера у контексті німецьких теорій інтерпретації” послідовно окреслюється картина формування у XVIII ст. і далі ідеї інтерпретації на тлі німецької філологічної традиції. У своєму огляді автор, спираючись на К. Ваймара, Х. Я. Крауса, Г. Шпета, Р. М. Габітову та ряд інших, показує органічність виникнення ідеї інтерпретації тексту для німецької літературознавчої культури, зокрема, впливовість письменницької позиції у цьому питанні, вагомість думки Й. Г. Гаманна, Й. Г. Гердера, Ф. А. Вольфа, підкреслює значення ідеї „раціональної реконструкції” Й. К. А. Громанна, підхопленої вже у XIX ст., тощо. Тут акцентується важливість сказаного теоретиками німецької герменевтики Ф. Шлегелем та Ф. Д. Е. Шляйермахером, який чи не першим підніс інтерпретацію у ранг мистецтва. Важливо, що, ведучи мову про нарративну інтерпретацію Й. К. А. Каннегісера, автор згадує у цьому контексті й положення Й. П. Екерманна про читача: „Сам читач мусить бути здатним до творчості, якщо він хоче зрозуміти письменника; те, чого він не зможе витворити з тексту, залишається мертвим”. Наперед скажемо, що теорія читача повною мірою пояснює й дослідницьку позицію самого Штайгера, що, на жаль, не артикулюється у розвідці, наголошується переважно на тому, що з часом „інтерпретація втратила роль посередника між автором і читачем та почала продукувати власний зміст”.

Важливим пунктом цього фрагмента дискурсу виступає низка спостережень відносно того, що у XIX ст. німецька герменевтика ставить питання „множинності видів інтерпретації” (О. Радченко зібрав найбільш відомі з них), спостереження про її контакти вже й з історією літератури, переймання теорією позитивістичних тенденцій (В. Шерер), що згодом викликають гостру реакцію, на чолі якої постає В. Дільтей, чії ідеї трактуються як фундамент

штайгерівської іманентної поетики й, звідси, виправдано подаються в найбільш розгорнутому форматі, хоча автор підкреслює суперечливість дільтеївських поглядів, виражену в об'єктивізмі та історизмі (тут, як він висновує, – „глухий кут”). Логічно завершують огляд німецького контексту постаті М. Гайдеггера та його учня Г.-Г. Гадамера, для яких текст виступає „пропозицією нового сприйняття”, мотивацією для діалогу з читачем (своєрідної „гри”). Провідним стрижнем подібної інтерпретаційної ситуації зрештою визнається німецький ідеалізм. Саме тут іманентна інтерпретація, що дуже принципово, вже визначається як *метод*.

У дотуку до відповідної проблематики на завершення розгорнутого огляду накреслюється, щоправда – доволі умовно, контур західної теорії: пункт про французький формалістичний метод „пояснення тексту”, а також, дещо докладніше, – про англо-американську школу „нової критики” – називаються Е. Паунд, Т. С. Еліот, К. Брукс, Дж. К. Ренсом, А. А. Річардс, А. Тейт, що заперечували реальний зв'язок між літературою та оточуючим світом. Цей фрагмент аргументується суголосністю їхньої позиції з іманентною поетикою Штайгера.

Розгляданий розділ монографії, зокрема, приваблює цікавим біографічним портретом Е. Штайгера. Психологічний образ та драматизм наукової кар'єри цюрихського дослідника тут розкриті яскраво й досить коректно, вчений змальовується класичним зразком німецького науковця середини ХХ ст. Особливо важливими моментами біографії, які аргументовано розкривають також рухливість його наукових переконань, постають захоплення Штайгера ідеями націонал-соціалізму, які згодом переростають у повну аполітичність та асоціальність, що й знаходить відбиток у його іманентній поетиці 50–60-х рр. Вражає також широта наукової діяльності вченого: популярний університетський викладач, історик та інтерпретатор німецької літератури, перекладач латинських класичних текстів, нарешті, активний видавець наукової продукції й т.д. Однак виступ М. Фріша з критикою доповіді Е. Штайгера „Література і громадськість” (1966 р.) поставив крапку на кар'єрній перспективі науковця. Презентація біографії, представлена О. А. Радченком, є новою і важливою сторінкою, яка доповнює історіографічний образ зарубіжного літературознавства, що лише починає поступово складатися в Україні.

Розділи II та III монографії „Іманентна поетика Еміля Штайгера” за обсягом своїх положень є базовими. Вони органічно пов'язані між собою характерною й методологічно важливою для

літературознавства ХХ ст. ідеєю дискурсивного зв'язку між наукою про літературу та філософією (на значущості засад методології буде наголошено не раз). У діахронічному вимірі О. А. Радченко прописує генезу теоретичної ідеї Е. Штайгера, починаючи від його першої монографії „Час як здатність уяви поета” (1939), у якій швейцарський науковець спирався переважно на ідеї В. Дільтея та Н. Гартмана, заперечуючи позитивізм та практику культурно-історичної школи. Натомість Штайгер постулює „феноменологічну спрямованість” поетичного тексту, а також такий важливий для розуміння поетичного тексту вимір, як „світ поета”, – що абсолютно відповідало ідеї герменевтичного кола в інтерпретації Дільтея та Гайдеггера. Але О. А. Радченко слушно підкреслює специфічність штайгерівського розуміння „світу поета” як такого, що включає не біографічні або соціально значущі ремарки, а саме всі інші твори поета, що й надає імпульсу для „іманентної інтерпретації художнього твору”.

Зауважу, що у вказаних розділах монографії надзвичайно розгорнуто цитується й переконливо коментується взятий широко доробок Штайгера (приміром, концептуальні визначення *ритму* та *стилю*, їхнього впливу на рецепцію твору тощо), йдеться про своєрідність штайгерівської ідеї *цілісності*. Уточнення відносно авторського розуміння принципу герменевтичного кола вказує на творчий характер штайгерівської теорії (зокрема, міркування про суголосність імпліцитного з експліцитним), хоча у викладі підкреслюється, що тут перетинаються також Шляйєрмахер з Гайдеггером. Послідовний аналіз ідей Штайгера видається надзвичайно компетентним прочитанням його теорії, котра, як підкреслюється, не заперечує, однак, і досвіду, набутого істориками літератури (наприклад, зіставляється сказане Штайгером із принципами цілісного аналізу у викладі В. Халізева, хоча, на жаль, це порівняння позбавляється аргументованого висновку).

Як своєрідний внесок у філософську антропологію О. А. Радченко докладно розглядає штайгерівську „фундаментальну поетику”, що виявилася відголосом на потребу в новій термінології (введені ним терміни: спогадування, представлення, напруження). Це також спровокувало знану й у нас ідею „епізму”, „ліризму” та „драматизму” як не родових, а тенденційних означників, суголосних новій термінології. Е. Штайгер переводить поетику цієї триєдності у план екзистенції, а також філософської антропології, підкресливши, що „роди базуються на дечому, що лежить поза межами літератури”, і логічно звертається до надбань філософії та теорії мови.

Дрогобицький дослідник повністю поділяє цю позицію – тексти швейцарського науковця його переконали. Хоча, впевнена, ця ідея ще не раз буде змінювати своє наповнення в уявленнях нашого автора.

У розрізі проблеми „форма–зміст” Штайгер аналізує такі явища, як інспірація (натхнення), що породжує численні конотації, уважно у даному розділі проаналізовані на німецькомовних штайгерівських прикладах, історизм (на прикладі Гомера), також пропонується своєрідна філософія сцени (подіуму), на прикладі класичних зразків світової драматургії подається висвітлення *проблеми* „як лінійної оповіді” – хоча, захоплений Штайгером, автор ніби не помічає, що герой у того тлумачиться в класичному аристотелівському значенні.

Особливої уваги набули у книзі О. А. Радченка штайгерівські виміри *часу* (у гайдеггівському вимірі „екстазів”: минуле, сучасне, майбутнє) та *простору*, при цьому лексемі „простір” надається нова своєрідна нормативність – це той простір, що притаманний саме певній поетичній формі. За висновком дослідника, „поняття простору Штайгера відкриває шлях до нового, не знаного досі масштабу реалізації поетичних форм”. Зауважуючи про те, що „у часопросторі, за Е. Штайгером, першість належить онтологічному часові, а просторові поняття постають із вимог часу, але ніколи не навпаки” і що у цьому вчений „простує за Кантом”, автор, на жаль, не завважив, що ці положення перегукуються ще з бахтінською ідеєю „великого часу”. У вимірі „історичного часу” Штайгер потім не випадково повертається до цієї ж теми у праці „Дух і дух часу” (1964). На думку автора, Штайгер свою феноменологічну часову онтологію спрямовує проти історичної теперішності. Одним зі штайгерівських новаторських аргументів є досі не висвітлене (так стверджується тут) питання відносно зв’язку між музикою та поезією у часовому вимірі, до розкриття якого О. А. Радченко залучає не лише Гайдеггера, вказівку на вплив музичної теорії Г. Бекінга, але й міркування І. Франка.

Розгорнуто коментується також штайгерівська версія теорії стилю, з опертям переважно на німецьку філологічну базу (включаючи твердження не лише науковців, а й таких письменників, як Гете та Шиллер). Тут аналізується розмежування понять форма і матеріал, манера і стиль, що базується, за Штайгером, на „найглибших підгрунтях пізнання”, зумовлюючи в ідеалі „стилістичне суголосся”, породжене „світом митця”. В цьому плані особливої ваги автор надає книзі Штайгера „Зміна стилю” (1963), де, простуючи за Кантом, швейцарський дослідник

подає стиль, так би мовити, як певний антропологічний маркер. Етапи еволюції стилю, хоча й позначені у Штайгера новою термінологією (завершення, нарощування, розвіювання, злам стилю), на мій погляд, не суперечать традиційним уявленням про періоди змін у розвитку стильової практики літературного процесу. Основним висновком звучить зауваження про те, що Штайгер „викидає з науки про літературу категорію причинності”, водночас мотивуючи тим іманентну поетику як „фундаментальну” дисципліну.

У книзі також приділено серйозну увагу розгляду типових штайгерівських зразків іманентного аналізу як показовій формі „детального читання та усвідомлення” – у дотуку до різних часових парадигм наводяться штайгерівські інтерпретації текстів Гете, Brentano, Келлера та ін. Надзвичайно важливим моментом монографії слід вважати аналіз конструктивної полеміки між Штейгером та Гайдеггером навкіл ідеї про прекрасне, потрактованої у вірші „До лампи” Е. Мьоріке (суперечки щодо тлумачень цього тексту, як підкреслює дослідник, не вщухають донині). Надзвичайно цікавим видається спостереження про те, що для літературознавця вірш Е. Мьоріке асоціюється з поезикою Гете, а для філософа – з естетикою Гегеля. Полеміка навколо вірша зацікавила чимало інтерпретаторів. Зокрема, О. А. Радченко зупиняється на потрактуваннях відомого філолога Л. Шпітцера та теолога Р. Гуардіні й показує, попри певні збіги, наявність суттєвих розбіжностей у тлумаченнях. Логічно припустити, що „константський вибух” рецептивної поезики Г. Яусса у 1967 р. міг спричинитися цією резонансною полемікою (на жаль, ця школа не потрапила в контекстуальний опис ідеї Штайгера, хоча того варта!).

Нарешті, вдалим і компетентним завершенням філософсько-літературознавчої векторної подвійності дискурсу стала інтерпретація концепту поетичної творчості Ф. Гельдерліна як форми буття – у тлумаченні Гайдеггера, а за ним Штейгера. Звернувшись до досвіду цього чи не наймістичнішого з німецьких поетів, в якого трагічно розбігаються соціальне та первинне, знані інтерпретатори вміло „живляться” буквально кожним його словом на користь своїх тез, і жодний з них не стає переможеним: іманентна інтерпретація Штайгера цілком перегукується з ідеями його квазіопонента, інтерпретацію якого сам Штайгер назвав „еталоном того, що можна взяти із самого тексту”. Проте ставлення цюрихського вченого до оцінок Гайдеггера в цілому характеризується, за спостереженням нашого дослідника, відвертою мінливістю. Цікавим постає висновок

про „заангажованість філософської практики Штайгера у філософській концепції видатного філософа”, а також відносно того, що „літературознавча теорія Штайгера розробляється під знаком філософської антропології”.

Логічним завершенням монографічної розвідки став її заключний невеликий оглядовий розділ, присвячений рецепції теоретичної спадщини Е. Штайгера. Такий дослідник, як М. Юргенсен, визнав його „найсуб’єктивнішим з великих теоретиків літератури середини століття”. Принаймні ігнорувати Штайгера європейському літературознавству не вдалося. Він свій внесок зробив і заслужив статус класика – це безперечно. У розділі підкреслено, що „спорідненість методології Е. Штайгера та М. Гайдеггера спричинилась до того, що низка літературознавців розглядала іманентну інтерпретацію як продовження герменевтичної традиції”. Продовження його ідей знайшло свою перспективу у працях представників „школи інтерпретації”, започаткованої В. Кайзером. Розкривається також і ставлення до поетики Штайгера головних представників російського формалізму – цей опис супроводжується оглядом сучасної літературознавчої тенденції відокремити українських формалістів від російського ОПОЯЗу, загального літературознавства радянських часів. Типологічна спорідненість українського „зарубіжного” літературознавства з ідеями Штайгера підкреслюється у праці дотично до імен М. Йогансена, Ю. Меженка, М. Гнатишака, С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича. В цілому, розділ дає реальне уявлення про впливовість ідей Штайгера.

Вид наукового коментування, продемонстрований у монографії О. А. Радченка, засвідчує зростаючу наукову спроможність сучасної української науки про літературу. Книга „Іманентна поетика Еміля Штайгера: філологічний та філософський дискурс” – серйозне багатовимірне теоретико-філологічне дослідження. Вона актуалізує цікаві наукові перспективи герменевтико-рецептивного напряму в українській літературознавчій аналітиці й, безперечно, є дуже актуальним і важливим науковим кроком.

1. *Виноградов В. В.* Стилистика, теория поэтической речи, поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 253 с.
2. *Радченко О. А.* Іманентна поетика Еміля Штайгера: філологічний та філософський дискурс : монографія / О. А. Радченко. – Дрогобич : Посвіт, 2012. – 250 с.

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ТЕОРИИ ИМАНЕНТНОЙ  
ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЭМИЛЯ ШТАЙГЕРА – УКРАИНСКАЯ  
МОНОГРАФИЯ О САМОМ НЕОДНОЗНАЧНОМ  
ИЗ ШВЕЙЦАРСКИХ ЛИТЕРАТУРОВЕДОВ XX В.**

*Ольга Вячеславовна Червинская*

[o.chervinska@chnu.edu.ua](mailto:o.chervinska@chnu.edu.ua)

*Доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой  
Кафедра зарубежной литературы и теории литературы  
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича  
Ул. Коцюбинского, 2, 58012, г. Черновцы, Украина*

**Анотация.** Аналитически рецензируется монография Олега Анатольевича Радченко „Иманентная поэтика Эмиля Штайгера: филологический и философский дискурс” (Дрогобыч, 2012).

**Ключевые слова:** иманентная поэтика, филологический дискурс, философский дискурс, Эмиль Штайгер, О. Радченко.

**METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE THEORY  
OF IMMANENT INTERPRETATION BY EMIL STAIGER –  
UKRAINIAN MONOGRAPH ABOUT THE MOST MULTIPLE-VALUED  
SWISS PHILOLOGIST OF THE 20<sup>th</sup> CENTURY**

*Olha Chervinska*

[o.chervinska@chnu.edu.ua](mailto:o.chervinska@chnu.edu.ua)

*The Department of World Literature and Theory of Literature  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
2 Kotsiubynskiy Street, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

**Abstract.** Review on the Monograph by Oleg Radchenko “The Immanent Poetics of Emil Staiger: Philological and Philosophical Discourses” (Drohobych, 2012).

**Key words:** immanent poetics, philological discourses, philosophical discourses, Emil Staiger, Oleh Radchenko.

1. Vinogradov V. V. *Stilistika, teoriia poeticheskoi rechi, poetika* [Stylistics, Theory of Poetic Language, Poetics]. Moscow, 1963, 253 p.
2. Radchenko O. A. *Imanentna poetyka Emilia Shtaigera: filolohichni ta filosofs'kyi dyskurs* [The Immanent Poetics of Emil Staiger: Philological and Philosophical Discourses]. Drohobych, 2012, 250 p.

**Suggested citation**

Chervinska O. *Metodolohichna vaha teorii imanentnoï interpretatsii Emilia Shtaigera – ukrains'ka monohrafiia pro naisuperechlyvishoho zi shveitsars'kykh literaturoznavtsiv XX st.* [Methodological Significance of the Theory of Immanent Interpretation by Emil Staiger – Ukrainian Monograph about the Most Multiple-Valued Swiss Philologist of the 20<sup>th</sup> century]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2013, no. 87, pp. 404–411. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 25.03.2013 р.